

Plemički gradovi

Revalorizacija, organizacija i financiranje njihove sustavne zaštite

Globalni problemi Zemlje i problemi globalizacije potakli su posljednjih desetak godina održavanje različitih skupova i izrade brojnih studija na temu Održivog razvoja »ovoga« ili »onoga«, u čemu nije izuzeta ni zaštita kulturne baštine.¹ »Svaka generacija mora riješiti svoje zadatke i ne smije ih ostaviti sljedećim generacijama – ovo je osnovna zamisao održivog razvoja i ona uključuje i globalnu perspektivu.«² Kako primijeniti taj logičan zaključak jednog utjecajnog svjetskog političara, ne na globalnom području nekog od svjetskih interesa, nego na područje od perifernog zanimanja jedne male zemlje, kao što je to područje zaštite spomenika kulture u Republici Hrvatskoj. Činjenica jest da mi, ni uz najbolju volju, ne možemo prepoznati sadašnju strategiju zaštite kulturne baštine u Republici Hrvatskoj. Strategiju, s obzirom na određene grupe spomenika, kategoriju spomenika, njihovo značenje, stanje i ugroženost, kao i spremnost da se makar postupno izdvoje primjerenija godišnja financijska sredstva za zaštitu spomenika kulture, kojima bismo mogli makar održavati naš spomenički fond. Možemo samo prepoznati tendenciju širenja po županijama mreže ispostava Ministarstva kulture, tzv. Konzervatorskih odjela, koji bi trebali skrbiti o kulturnoj baštini i zajednički stvarati strategiju zaštite kulturne baštine.³ No, to je samo kvantitativan rast birokracije, koji ni slučajno ne prati kvalitativan pomak na bolje u zaštitu svega onoga što bi im moralo biti povjereno. Možda se čitava strategija, do krajnjih granica stvarno centraliziranog Ministarstva kulture, svodi na nastojanje da se znatan dio troškova zaštite kulturne baštine prebaci kroz spomeničku rentu s državnog proračuna na vlasnike ili korisnike spomenika. Od teško razumljivog i ničim opravdanog usitnjenog grananja po županijama birokratiziranih ispostava Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, još je teže razumljiva činjenica da već više od petnaest godina hrvatski konzervatori nemaju svoje strukovno udruženje, pa je u tim okolnostima teško govoriti o postojanju konzervatorske struke u Hrvatskoj. Istina jest da visok postotak konzervatora radi unutar Ministarstva kulture, što je nekima bio argument protiv postojanja takvog udruženja, ali je isto tako istina da je njihovo stručno djelovanje teško opterećeno unutarnjom disciplinom ministarstva i strogom hijerarhijom, koja jest politička, a ne stručna. Dakle, unutar takve metastazirane administracije, koja je dovela do progresivne paralize učinkovitosti konzervatorske struke, u kojoj stvarno

ne postoji, ni strukovna, ni metodološka kohezija, stanje dodatno otežava pomanjkanje strukovne udruge kroz koju bi se njezini okupljeni članovi mogli izboriti za ujednačenje konzervatorskih normi, uvažavanje konzervatorske etike, javno reagirati na ekscese koji se učestalo događaju u prostoru i na spomenicima kulture, oduprijeti se pogubnom utjecaju dnevne politike, kao i pružiti svojim članovima odgovarajuću stručnu i moralnu podršku u mogućim sporovima svih vrsta. Jedino okupljeni unutar svoje strukovne udruge hrvatski konzervatori mogu biti snažan stručni i etički korektiv »oktroiranoj« konzervatorskoj birokraciji. Pri tom moramo priznati da do postojeće situacije nije došlo eutanazijom nekadašnjeg Društva konzervatora Hrvatske odozgo, nego autoeutanazijom iznutra, ali ne bez utjecaja politike. Nakon svega toga postupno je svakim danom sve manje i manje onih u struci, ali i u široj javnosti, koje zabrinjava »*Ta zasljepljujuća odsutnost svijetlosti*«⁴ na prostoru zaštite hrvatske kulturne baštine, pa nas stoga ni ne začuđuje niz neželjenih zahvata izvedenih u posljednje doba na spomenicima kulture.

Započeo bih s nekim primjerima zaštite spomenika kulture koji su opasni presedani, poslije kojih ništa više ne može biti, kao što je prije bilo. Naprosto svjedoci smo nevjerojatnih ekscesa na spomenicima najviše kategorije koji se nisu dogodili negdje iza sedam brda i sedam mora, skriveni daleko od oka javnosti, pa tako i oka konzervatora, nego u najužem središtu metropole, dakle, na mjestu pored kojega prolaze svakodnevno deseci povjesničara, povjesničara umjetnosti, arhitekata i svi oni kojima briga za naše kulturno naslijeđe nije strana, što više mnogi od onih kojima bi skrb o njoj trebala biti dužnost. A ekscesi su se dogodili, spomenici su šutke pali, a da nitko od njih nije reagirao.

Prije nekoliko godina adaptirano je prizemlje istočne kule biskupske tvrđe na zagrebačkom Kaptolu. Izvorno, kroz prizemlje te jedine četverokutne kaptolske kule, sagrađene na razmeđu srednjega i novoga vijeka (1515.) vodio je sve do 20-ih godina 19. st. jedini kolni ulaz u nekadašnju biskupsku tvrđu. I što se dogodilo početkom trećega tisućljeća? Adaptirano je prizemlje nekadašnje kule. Njezin je visoki bačvastim svodom presvođen prostor, presječen armirano-betonskom pločom, kojom je interpolirana još jedna etaža. U osi nekadašnjeg kolnog prolaza, neposredno iza ulaza sa staklenim vjetrobranom, postavljeno je široko armirano-betonsko

stubište (sl. 1), a da bi se izvana također eliminiralo svako sjećanje na jedini kolni prolaz nekadašnje biskupske tvrđe, koji se nalazio nasuprot apsidama prvostolnice, ispred vrata s kasnogotičkim kamenim okvirom s tri je stuba izdignut polukružni podest (sl. 2). Poslije ovog »slučaja« više se nikada i nikomu ne bi smjela zabraniti bilo kakva adaptacija, bilo kojeg drugog spomenika kulture, ako bi željeli biti dosljedni, poštujući članak 14. ustavnog zakona, koji bi svima trebao jamčiti jednakost pred zakonom.

Isti su investitori bili svjesni slabosti Službe i prigodom adaptacije najznačajnije kaptolske kurije *Dvora zagrebačke prepoziture* (Curia praepositurae zagrabiensis) na Kaptolu 7, kojem je prislonjen anex novog Svećeničkog mirovnog doma, koji je volumenom veći od stare kurije (sl. 3). Nakon te interpolacije nikada se više ne bi smijela uskratiti dozvola za bilo koju drugu interpolaciju u nekoj našoj povijesnoj jezgri. Uz dva časna, ali usamljena istupa, stručna je javnost ostala nijema.⁵

Zabrinjavajuća su ta oba primjera devastacije, ali kada se znaju »igračiti«, onda nas u postojećem ozračju ti slučajevi ne trebaju previše čuditi. Ali treći primjer, od metropole daleko na jugu zemlje, u Dubrovniku, na Lapadu, slučaj je koji bi nas morao uzdrmati do te mjere da »pod odmah« poduzmemo mjere da se nešto slično više nikada ne dogodi. Ljetnikovac Sorkočević već je desetljećima u vlasništvu HAZU. Njezini su se članovi početkom trećega tisućljeća dosjetili jadu, te su proveli adaptaciju staroga orsana s namjerom da udahnu novi život prostoru koji do tada nije imao određenu namjenu. Taj pravokutni, bačvastim svodom nadstvođeni prostor, koji je nekada služio kao spremište barki, smješten ispod dijela dugačke i široke šetnice, odlučili su oni adaptirati u prostor za svoje povremene skupove. Iako je svega desetak metara dalje postojao sanitarni čvor uz krasan trijem s tordiranim stupovima, akademici su osjetili potrebu za još jednim bližim. Rješenje su našli u probijanju začeljnog zida orsana i prostornom povezivanju orsana sa starom vodospremnicom, te njezinoj prenamjeni u zahode za dame i gospodu (sl. 4). To im se nedvojbeno učinilo zgodnim i nadasve praktičnim, budući da je odzračivanje tih prostora bilo lako izvodivo kroz kamenu krunu vodospremnice, na već spomenutoj šetnici.

Ukoliko naša znanstvena, kulturna i društvena elita okupljena unutar naše krovne znanstvene i kulturne institucije može učiniti takvo zlodjelo, što onda očekivati od novopečenih tajkuna, ili, da ne idemo tako visoko, brojnih župnika, koji su u posjedu najvećeg broja naših spomenika kulture.

A to se u novije doba ipak prečesto događa. Spomenimo samo jedan primjer, onaj lepoglavskog župnika. Usprkos pravodobnom upozorenju o planiranju zlodjela, i to svih onih koji bi po službenoj dužnosti morali brzo i krajnje energično reagirati, zlodjelo je ipak izvršeno. Na temelju postojećih zakona izvršitelj zlodjela nije sankcioniran, nego mu je odmah slijedeće godine dodijeljena nagrada.⁶ Lepoglavski je župnik, točno na 300-tu godišnjicu sata koji je kroz puna tri stoljeća upravljao kazaljka na sve četiri strane zvonika i zvonjavom tri velika crkvena zvana, eutanazirao taj čude-

sni mehanizam, ispilivši staru, snažnu, hrastovu, tesanu konstrukciju.⁷ Zvona, koja pokreću električni motori, postavljena su na znatno lakšu metalnu konstrukciju, a kazaljke starog sata na sve četiri strane svijeta od tada pokazuju uvijek isto vrijeme. I nikome ništa.⁸

Nikome ništa ni nakon svega onoga što se događalo kroz dužji niz godina u Krasnom, malom ličkom mjestu i najpoznatijem hodočasničkom odredištu Like i Hrvatskog primorja. Malo gdje ćete naići na takvu devastaciju prostora kao u Krasnom, na zaštićenom dijelu Velebita (sl. 5). Teško je i pojmiti sve ono što je tu učinjeno, na mjestu s kojeg prema jugoistoku puca jedan od najljepših pogleda na planinske lance najljepše i najveće hrvatske planine. Uбудuće, nakon svega onoga što se sagradilo u Krasnom, nigdje se ne bi smjelo ništa rušiti, a da se prije to rušenje i dovođenje u »prvobitno« stanje ne provede u Krasnom. A rušilo se u Kožini, Viru, Rogoznici ...

Ako nismo u stanju čuvati i sačuvati prirodne ljepote Velebita, sačuvati u kontinentalnom dijelu Hrvatske najstariji čudesni satni mehanizam, ako ne možemo štiti prostor i spomenike u središtu glavnog grada, ako naši akademici ne osjećaju poštovanje prema izvornoj vodospremnici našeg najbolje sačuvanog dubrovačkog ljetnikovca, koju čak pretvaraju u nešto što po svemu ima suprotno značenje, onda se moramo zapitati kako štiti onaj segment naše baštine, koji spletom povijesnih zbivanja nema svog baštinika. Pod posuđenom sintagmom »baština bez baštinika«⁹ podrazumijevam desetke ruševina naših srednjovjekovnih plemićkih gradova, danas zametnutih u šumskim prostranstvima diljem »Lijepe naše«, nerijetko daleko od svakog puta, a time još dalje od naših očiju i od naših srdaca. O pameti, da i ne govorim.

Ivan Kukuljević Sakcinski davne je 1883. započeo svoju knjigu o gradu Zrinu riječima:

»Od nekadanje silne kraljevine Hrvatske ostadoše nam jedine ruševine. U njih leže tragovi naše prošlosti. U njihovoj povijesti gledamo većom stranom poviest čitave zemlje i naroda. U naših gradovih velikom stranom porušenih, snova-hu se nekada velike misli, velika djela. Ali se tu radjahu velike strasti, skopčane s velikodušnošću i okrutnošću, sa vitežtvom i samovoljom, sa darežljivošću i pohlepošću. Griese i zle strasti gradskih gospodarah, pospiešivahu propadanje naroda i kraljevine.«¹⁰

Teško bi bilo sažetije opisati značenje koje imaju ta povijesna mjesta za svaki europski narod, pa bi tako nužno morali imati i za hrvatski. Usprkos tome to nije tako. U programima studija povijesti umjetnosti, nikada nijedan kolegij nije bio posvećen plemićkim gradovima, što više, nikada nije prikazan ni jedan dijapozitiv njihovih ruševina, ili neke njihove pojedinosti. Dok se starija generacija povjesničara, Kukuljević, Lopašić, Laszowski, a poslije i Nada Klaić, intenzivno bavila prošlošću plemićkih gradova i pritom ilustrirala svoje radove njihovim raznovrsnim likovnim priložima, novije generacije povjesničara posve ih zanemaruju.¹¹ Takav odnos prema njima, oni ničim ne zavrjeđuju.

Ti u pravilu vrlo složeni arhitektonski sklopovi stoljećima su bili politička, gospodarska i kulturna središta zemlje, stoga oni imaju povijesnu, kulturnu, starosnu, ali i emotivnu vrijednost. U njima su se rađali, ženili i umirali svi oni koji su bili nositelji političkog, kulturnog i gospodarskog razvoja zemlje kroz dulje razdoblje naše povijesti. Graditelji i vlasnici plemićkih gradova bili su ti koji su podno njih stoljećima gradili crkve, kapele i samostane, te ukrašavali njihove prostore zidnim slikama, opremali ih oltarima, crkvenim knjigama i crkvenim ruhom. Na to nas podsjećaju grbovi na zaglavnim kamenovima svodova svetišta u lepoglavskoj župnoj, nekada pavlinskoj crkvi Sv. Marije, kapeli Sv. Ane u Gornjoj Plemenščini, župnoj crkvi Sv. Marije u Remetincu i kapeli Sv. Trojstva u Brinju. Plemićke su gradove uz plemstvo gradili ili pregrađivali i biskupi. Zagrebački biskupi grade Medvedgrad i Garić grad. Na nekom zidu starog grada u Đurđevcu stajala do kraja 19. stoljeća u crvenoj breči isklesana spomen-ploča s grbom pečujuskog biskupa i hrvatskog bana Sigismunda Ernušta, koji je krajem 15. stoljeća bio u posjedu grada i na njegovom palasu izveo opsežne radove. Ta je ploča vjesnik renesanse u kontinentalnoj Hrvatskoj, to je najraniji renesansni spomenik na tom velikom prostoru.¹²

Plemićki su gradovi ugošćavali kraljeve tijekom njihovog putovanja zemljom, u njima su donošane sudbonosne odluke za zemlju i narod. Tako su npr. knezovi Krčki u Brinju ugostili 1333. kralja Karla Roberta, zatim 1412. kralja Žigmunda, a 1424. danskog kralja Erika VII. Nedvojbeno je i grof Enguerrand VII Coucy (1330.-1397.), jedan od najvećih srednjovjekovnih vitezova, na putovanju od Senja prema Budimu boravio kao gost kod knezova Krčkih u Brinju i Modrušu. Nakon presudnog poraza na Mohačkom polju (1526.), Frankopani Cetinski okupljaju u svom Cetinu na izbornom Saboru održanom od 31. prosinca 1526. do 3. siječnja 1527. predstavnike većeg dijela hrvatskog plemstva, s kojima zajednički donose dalekosežnu odluku, kojom je za kralja izabran Ferdinand I Habsburg.

Plemićki su gradovi bili po mnogo čemu vrhunac onodobnog graditeljstva i tijekom nekoliko stoljeća najuređeniji prostori stanovanja. To nam potvrđuju nalazi općenito naših najljepših ranogotičkih bifora i portala s prostranog biskupovog palasa na Medvedgradu, zatim očuvani palasi Velikog Tabora, Ozlja, Đurđevca, ali i Ribnika, koji, iako nedovršen, kao tek mali ulomak jedne velike zamisli posebno svjedoči o visokoj razini kulture stanovanja njegovih graditelja.

Moderno je doba zateklo pod krovom samo nekoliko više ili manje pregrađivanih plemićkih gradova. Deseci ostalih pretvorili su se u ruševine koje izviruju iznad visokih slojeva gruhe, koju čvrsto povezuje snažno korijenje visokih stabala. Na njih smo posve zaboravili, ili im iz nekih iracionalnih razloga uskraćujemo svaku brigu, pa im jedinu, ali prividnu zaštitu pružaju samo krošnje stabala koje su se nadvile nad njima. No, dok im krošnje ublažuju udare vjetrova, kiše i gromova, istodobno im njihovo korijenje svakim danom sve više rastače temelje prečesto i ono malo preostalog, iznad zemlje vidljivog zida.

Stoga ne začuđuje podatak da na početku trećega tisućljeća u kontinentalnom dijelu Hrvatske nemamo istražene i prezentirane ruševine ni jednog plemićkog grada, a u cijeloj Hrvatskoj izdvajaju se tek na visokoj stijeni iznad Rječine rastre ruševine Trsata.¹³ Po tome smo nedvojbeno posljednji u Europi, i s vrlo malo šanse da se ikada maknemo s tog sramotnog mjesta.¹⁴

No, naša nezainteresiranost nije prisutna samo prema ruševinama plemićkih gradova. Nije bitno drukčiji odnos ni prema onim plemićkim gradovima koje smo zatekli pod krovom. Prisjetimo se Valpova i njegove u Hrvatskoj najbolje očuvane okrugle, opekama zidane kule, unutar koje, uz niz vrijednih arhitektonskih pojedinosti, nalazimo u tjemenu kupolastog svoda prvoga kata možda najljepši kasnogotički reljef u kontinentalnom dijelu Hrvatske (sl. 6)¹⁵. Visoko prizemlje i dva kata presvođeni su kupolama, ali nema krova, pa kiša i snijeg natapa, a zimi led nemilice razbija njezine opečne zidove i svodove. Što zimi ne razbije led, ljeti nastavlja razarati soli.¹⁶

Sjetimo se više desetljeća obnavljanja Ozlja, a da se ni ne nazire kraj radovima, sjetimo se Ribnika i ponašanja njegovih novih vlasnika.¹⁷ To nije ništa prema onome što se događa s Bosiljevom. Svakoga tko dođe u Bosiljevo mora obuzeti strašan gnjev kada ugleda u što se u posljednjih petnaestak godina pretvorilo to staro frankopansko zdanje. Nigdje, baš nigdje, posjetitelj neće vidjeti takovo mirnodopsko razaranje spomenika kulture kao u Bosiljevu.¹⁸ Slično se dogodilo i s nedalekim Severinom na Kupi.¹⁹

Ako se tako odnosimo prema Valpovu, Ozlju, Ribniku, Bosiljevu i Severinu na Kupi, koje smo zatekli pod krovom, u središtima većih ili manjih gradova, ili neposredno uz naše najfrekventnije prometnice, što mogu očekivati ruševine Čaklovca, Bedemgrada ili Zrina, koji su daleko od suvremenih prometnica. Prva su dva skrivena duboko u šumi i udaljena od bilo kakva naselja, a treći duboko u šumovitoj Banovini, izvan gotovo napuštenog sela. Na prvom, ostaci impresivne peterokutne kule obiluju, kao malo gdje, različitim arhitektonskim pojedinostima (sl. 7), a ulaznu kulu drugoga krase, ne samo jedno od najljepših struktura lica zida građenog pravilnim klesancima²⁰, nego i devet strijelnica (sl. 8), a tu nalazimo kod nas i rijetku »vučju jamu«. Tih devet strijelnica (za gađanje lukom i strijelom) jedine su takve strijelnice u kontinentalnom dijelu Hrvatske. O značenju Zrina ne bi trebalo govoriti, sjetimo se samo da su se u njemu rađale, ženile i umirale generacije Babonića i Zrinskih. Usprkos toj elementarnoj činjenici, njegov se ovalni, 360 m dugačak obrambeni zid, sačuvan do visine čak 7 m, nalazi u dramatičnom stanju (sl. 9). Što tek reći o perspektivi da se njegovi nadzemni dijelovi saniraju, padine podno njega raskrče, a čitav unutarnji prostor arheološki istraži i konzervira, te na kraju odgovarajuće prezentira posjetiteljima.

Ti nam plemićki gradovi nisu ni na kraj pameti, pa stoga se rijetko nalaze u programima Ministarstva²¹. Koliko je njihovo postojanje daleko od naše svijesti, potvrđuje nam nedavno davanje imena našim najvećim tunelima. Kada se probio u to doba najveći tunel, tunel kroz južni Velebit, ime nije do-

bio po toj našoj najvećoj i najljepšoj, Szabinim riječima divot planini, nego po obližnjem ubavom ličkom selu. Ubrzo je uslijedilo probijanje još dužeg tunela kroz Veliku Kapelu. Po istom načelu očekivali bismo da ga se nazvalo tunel Modruš. Ali, tko zna za to povijesno sijelo Frankopana i nekadašnje biskupsko sjedište? Sveti Rok je ipak svetac, zaštitnik od kuge, ali ne i od našeg neznanja.

Ta naša potpuna nezainteresiranost za cijela razdoblja naše povijesti, čitava područja naše zemlje i veliki dio naše kulturne baštine, bila je pogodan supstrat za sramotnu prijevartu koja se odvija pred našim očima već dugih 15 godina, na koju nije reagirao nitko od onih koji bi, opet po službenoj dužnosti, morali reagirati.²² Nisu se oglasili Razred za povijest HAZU, Institut za povijest i Odsjeci za hrvatsku povijest na Filozofskim fakultetima u Zagrebu i Zadru. Tužilaštvo i pravni sustav ostali su nijemi. Obraz naroda i Države pokušali su spasiti neki pojedinci i isprovocirati reakciju makar nekih od spomenutih institucija.²³ Usprkos njihovim naporima, nakon nekoliko godina, ta je cijela obitelj na sramotu naroda i Države predstavljena papi Ivanu Pavlu II kao hrvatska plemićka obitelj Frankopan.²⁴ I opet ništa. Oni jedini istinski Frankopani ne mogu ustati iz groba i sami se zaštititi od prevaranata. To bi trebale raditi državne institucije, od znanstvenih do sudskih. Ali one za to ne mare, iako svake godine pojednu zavidan dio državnog proračuna.

Ruševine plemićkih gradova ne mogu štititi Hrvatske šume u čijem su najčešće posjedu, o njima bi moralo skrbiti Ministarstvo kulture kroz svoju upravu za zaštitu kulturne baštine. Ministarstvo to, recimo, i čini, ali kako? Pojedinačni godišnji iznosi sredstva koja se dodjeljuju toj najugroženijoj kategoriji spomenika kulture daleko su od realno potrebnih, pod uvjetom da se zahtjeva njihovo racionalno trošenje, i pri tom građevinski i konzervatorski korektno izvođenje radova. Zapravo, ta su sredstva u pravilu krajnje simbolična i kao takva su stvarno samo alibi za moguće prigovore o nebrizi za taj dio kulturne baštine. Pri prihvaćanju programa i nakon toga pri dodjeli sredstava ne naziru se nikakvi konzervatorski kriteriji. A kada se u program uvrste plemićki gradovi, uvrste se, ne oni koji su stvarno najugroženiji, ili, čiji su arhitektonski sklopovi najvrjedniji, nego u pravilu oni iza kojih stoji neki uporni pojedinac u lokalnoj samoupravi, lokalnom muzeju, Konzervatorskom odijelu, ili ako iza takvog programa stoji neki moćni lobi. Kada se na kraju prihvati određeni program, čisto simbolična sredstva koja su mu odobrena dodjeljuju se lokalnoj samoupravi, koja nadalje vodi radove. Budući da su sredstva uglavnom manja od onih za koje je zakonom određeno raspisivanje javnog natječaja, lokalna samouprava nastoji za ta sredstva angažirati nekog domaćeg izvođača, koji u pravilu nema od te iste Službe zahtijevanu licencu. A i kada bi se raspisao javni natječaj, vjerojatno se nitko od ozbiljnih i dobro opremljenih izvođača za tu vrstu građevinskih radova ne bi pod postojećim uvjetima odazvao na natječaj.

No, uz sve rečeno postoji još jedna »kvaka«. Kada do ruševina plemićkih gradova nema puta, koji je preduvjet za pokretanje ozbiljnih radova, kakve ti gradovi jedino zavrjeđuju,

Ministarstvo kulture ne želi financirati njegovu izgradnju, niti ne pokušava u suradnji s drugim ministarstvima izvesti pristupni put, koji može biti dugačak i nekoliko kilometara, kao npr. kod Čaklovca. Ukoliko nema puta, nema ni opravdanja dodijele sredstava, pa na kraju nema ni radova. A i kada u vrlo rijetkim slučajevima postoji nekakav put, položaj ruševina daleko od naselja zahtjeva posebnu organizaciju smještaja i prehrane radnika, veći su troškovi snabdijevanja radilišta, a veći su i troškovi vodoravnog i okomitog transporta unutar kruga gradilišta, što sve skupa znatno povećava ukupne troškove izvođenja radova na takvim objektima, u odnosu na sve druge koje financira Ministarstvo kulture. Usprkos tim posebnim okolnostima takvim se spomenicima dodjeljuje količina sredstava koja bi bila nedovoljna i za znatno manje zahtjevna radilišta.

Arheologe u našim vodećim institucijama uglavnom ne zanimaju ruševine plemićkih gradova, iako su one najizložene propadanju i nestajanju. Ukoliko su sredstva kojima raspolažemo skromna, onda ih tek trebamo racionalno raspoređivati. Ulaže se u istraživanja arheoloških lokaliteta koji nisu neposredno ugroženi, koji su već stoljećima ili tisućljećima konzervirani manje ili više debelim slojem zemlje, a prepuštaju se nestajanju impresivni arhitektonski sklopovi naših plemićkih gradova, koji gube posljednju snagu u borbi s agresivnom okolinom. Sjetimo se Ružice kao najveće, posve zaboravljenog i od svijtu napuštenog Susedgrada, koji se nalazi u gradskom parku na periferiji metropole, sjetimo se Krapine, u kojoj je pet puta zasjedao Hrvatski sabor i u kojoj je umro pobjednik u bitci pod Siskom, gdje se razrahljeni zid opasno nadvio iznad gradske tržnice. Sjetimo se i samoborskog plemićkog grada i njegovih rastočenih visokih zidova iznad vrlo posjećenog parka i izletišta. Sjetimo se Okića, na kojem su romaničke strukture očuvane kao nigdje drugdje u kontinentalnom prostoru Hrvatske. Ako nema sluha za njih, koji su nam svakodnevno na oku, i koji svojim stanjem ugrožavaju sve one koji se kreću blizu njih, što može očekivati npr. u dubini Moslavačke gore smješteni Jelenograd, koji visokim obrambenim zidom i izduženim volumenom izgleda kao trup Noine arke nalegle na vrh brda, ili nedaleki Košuta grad, sa svojom, na našim prostorima, najvećom »zemljoradnjom.«

Što reći za sramotu koju prolazi već spomenuta valpovačka kula. To je nedvojbeno naša najbolje očuvana srednjovjekovna kula s brojnim vrijednim pojedinostima, a ne nalazimo je godinama u ni u jednom programu Ministarstva kulture. A svakim je danom njezino stanje sve lošije, danas možemo bez pretjerivanja reći da je dramatično. Što reći za Bosiljevo, ili Severin na Kupi, koji su zbog nepostojanja odgovarajuće državne politike u zaštiti hrvatske kulturne baštine, od dobro očuvanih objekata koje smo zatekli pod krovom, dospjeli u krajnje dramatično stanje. Što reći za Korođ ili Garić grad? Prvi je prije tridesetak godina arheološki istražen i konzerviran, ali ne i odgovarajuće prezentiran, pa odmah potom prepušten zaboravu i propadanju, a drugi je arheološki istražen i nakon toga zaboravljen, a da impresivne strukture njegovog arhitektonskog sklopa nisu konzervirane i prezentirane. Danas nam se, nakon jedne nedovoljno pro-

mišljene intervencije, pred očima ruši impresivna garićka stambena kula.

Rezultat takvog odnosa prema tom segmentu naše kulturne baštine ogledava se i u duljini trajanja zaštitnih radova na onim spomenicima koji su uopće imali tu sreću da uđu u program Ministarstva kulture. Navesti ću samo jedan primjer, kapelu Sv. Trojstva na Sokolcu u frankopanskom plemićkom gradu u Brinju, koji mi je dobro poznat iz vlastitog iskustva. Ta gotička dvokatna kapela nedvojbeno je jedna od najznačajnijih gotičkih sakralnih građevina u kontinentalnom dijelu Hrvatske, pa je stoga nezaobilazna u svakom ozbiljnijem pregledu srednjovjekovnog graditeljstva u Hrvatskoj (sl. 10-11). Sagradili su je knezovi Krčki, kojima ubrzo nakon njezine gradnje papa odobrava novo ime i novi grb, te se u našoj povijesti nadalje nazivaju Frankopani. Kapela je sredinom 17. stoljeća opremljena s dva vrijedna maniristička oltara, u koje su uklopljeni kipovi Piete i Bogorodice s djetetom, oba iz prve pol. 15. stoljeća. Nakon tolikih ratnih razaranja, ta su dva oltara jedini iz tog doba koji su očuvani na širokom prostoru između Karlovca i Velebita. Kapela Sv. Trojstva teško je oštećena u potresu 1917., nakon kojeg je građevinski loše sanirana. U Drugom svjetskom ratu srušena je sakristija, a 1963. urušio se veliki dio glavnog pročelja. Od te 1963. godine na toj se kapeli izvode radovi. Dakle, ako zanemarimo jedan teško objašnjiv prekid radova od desetak godina (1972.-1983.) i drugi prekid (1990.-1997.) uzrokovan Domovinskim ratom, na kapeli se radi već 43 godine, gotovo pola stoljeća. Nasuprot kapele stoje ruševine na našim prostorima, ali i šire, jedinstvene ulazne gotičke kule (sl. 12).²⁵ Kula je istražena i izrađen je idejni projekt njezine obnove. Ukoliko pretpostavimo jednaku dinamiku financiranja kao na kapeli Sv. Trojstva, radovi na kuli trajati će pola milenija, ako ne i više. Problem jest u činjenici da tako dugo trajanje radova ostaci kule fizički ne bi mogli izdržati.

Kako u tim okolnostima pokrenuti i privesti kraju istraživanja i prezentaciju ruševina nekog plemićkog grada, posebno ukoliko su radovi financijski zahtjevni zbog njegove veličine i smještaja u prostoru. Uzmimo primjer Gvozdanskog, kaštela koji je sagradio Petar II Zrinski vjerojatno ubrzo nakon 1463., kada je od kralja Matije Korvina dobio privilegij za vađenje rude na svojim posjedima (sl. 13). Uz taj se kaštel veže izniman događaj iz naše burne povijesti. O tome je prije stotinu godina Vjekoslav Klaić napisao:

»Padom Zrinja zaprijetila je krajnja pogibelj gradu Gvozdanskomu i majdanima oko njega. Gvozdansko bilo je sada sa sviju strana opasano turskim gradovima (Zrin, Sračica, Bojna, Bužin, Novigrad na Uni) tako da mu se niodkuda nije moglo pomoći. Neke turske čete stajale su pod gradom još od listopada, a oko Božića došao je preda nj sam Ferhat-beg s velikom vojskom te ga opasao sa svih strana. Poveo je sa sobom i 1000 bosanskih opkopara. Gradska posada brojila je samo 300 momaka pod kapitanima Doktorovićem, Nikolom Ožegovićem i Andrijom Štepićem. U gradu je bilo malo hrane i vode, pa i ratne zalihe; posljednji put bijaše ga opskrbio mjesec kolovoza Ignjat Moskon na tri mjeseca. Stoga se naskoro u gradu pojavila velika bijeda zbog glada i

žeđe. Posada je redom jela svoje pse čuvaru, dok joj posljednja dva nisu Turci otrovali. Ferhat-beg pozvao je posadu da se preda; ali ona mu je odvrtila da voli izginuti, nego se osramotiti. Prvi juriš na grad učinjen bi 10. siječnja 1578, ali ga branitelji junački suzbiše. Jednako biše suzbijeni turski juriši 11. i 12. siječnja. Nakon posljednjega juriša ostalo je u gradu samo 25 do 30 živih branitelja, a i ti bijahu izmučeni gladom i žeđom, a jamačno bijahu mnogi i ranjeni. Ferhat odredio je posljednji juriš za noć od 12. na 13. siječnja. No oko ponoći utruše u gradu svijetla i stražarske vatre; stoga je Ferhat slutio varku i juriš odredio za jutro. U to je svanulo jutro u ponedjeljak 13. siječnja. Turci se spremiše na juriš te se polako približavahu gradu. No u gradu bilo je sve tiho: niti je puška planula niti se koji branitelj pokazao na gradskom zidu. Sad su Turci razbili vrata i provalili u grad. Po dvorištu, trjemovima i odajama ležala su mrtva tjelesa hrabrih branitelja, ogrezla u krvi od zadobivenih rana. Neka opet bila su čitava, ali blijeda i suha bez daha života. Ti su poginuli od gladi, žeđe i teškog napora. U gradu nisu Turci našli ni mrvicu hrane ni kapi vode. Taj strašni prizor kosnuo je Ferhat bega tako da je mrtve braniocce Gvozdanskog po kršćanskom obredu dao pokopati.«²⁶

Kaštel je vrlo prostran, trapeznog tlocrta s ugaonim okruglim kulama i jednom snažnom i još uvijek oko 16 m visokom okruglom utočišnom kulom (sl. 14). U naše doba pristup kaštelu nije moguć nikakvom suvremenom tehnikom, što je preduvjet za uspješno izvođenje čitavog procesa od istraživanja do konzervacije i prezentacije njegovih ruševina. Čak je i pješaku pristup iznimno težak, a ako se zahvaljujući svojoj upornosti uspe do njega, zbog gustog i neprohodnog raslinja neće moći ući unutar njegovih još uvijek visokih zidina i iznutra ga razgledati. Ako je suditi po njegovom jadnom građevinskom stanju i činjenice da do njega ne vodi čak ni markirana uska planinarska staza, onda moramo zaključiti da ne postoji kolektivna svijest o njegovom nacionalnom značenju. Taj bi zaključak lako bio potvrđen manjom anketom koju bi po kriteriju slučajnog uzorka proveli na Trgu bana Jelačića. Na upit o Gvozdanskom – od tisuću prolaznika na tom trgu, vjerojatno bi svih tisuću odgovorili da za to izuzetno povijesno mjesto nisu čuli. A Gvozdansko bi za Hrvate moralo biti ono što je Masada za Židove, Alamo za Amerikance, ili Siget za naše susjede Mađare.

Što se tiče poznavanja hrvatskih građana vlastite povijesti, do sličnih bi rezultata došli ispitivanjem javnog mnijenja o Steničnjaku, za koji je nedvojbeno malo tko čuo. Sagradili su ga Babonići, posjedovali Frankopani, grofovi Celjski, Ivan Korvin, u njemu je u ono najteže doba u prvoj pol. 16. stoljeća nekoliko puta zasjedao Hrvatski sabor. A mi smo dozvolili da mu se zatre čak i povijesno ime. Danas se to povijesno mjesto naziva Roknića gradina, po doseljenoj srpskoj obitelji, pa ga kao takvog nalazimo zabilježenog na Osnovnoj državnoj karti.²⁷

Svjestan da ne postoji mogućnost da Ministarstvo kulture na Gvozdanskom pokrene, a kamo li da kroz dogledno vrijeme privede kraju istraživanja i zaštitne radove, uputio sam pismo ministru obrane Republike Hrvatske. Opisao sam što se

prije više od četiri stoljeća dogodilo u Gvozdanskom, zatim predložio da Ministarstvo obrane preuzme inicijativu da se stari kaštel istraži, sanira i prezentira, te da kao takav bude sljedećim generacijama *Spomenik hrabrosti hrvatskom vojniku*.²⁸ Odgovor, koji je uslijedio nakon više od tri mjeseca, bio je administrativno štur i negativan²⁹.

Preostalo je još jedino da se s inicijativom upozna Predsjednika Republike i da se uz njegovu podršku konačno nešto pokrene na Zrinu i Gvozdanskom. Na Zrinu je Ministarstvo kulture počelo financirati zaštitne radove na gradu i na kapele Sv. Marije Magdalene, ali se nikakvi ozbiljniji radovi ne mogu racionalno izvoditi bez pristupnog puta (sl. 15 i 16)³⁰. Budući da Ministarstvo kulture ne financira izgradnju pristupnih putova (što nije ni logično, ni pragmatično) radovi bi ubrzo zamrli, pa bi i to oskudno financiranje vrlo brzo bilo zaustavljeno. Stoga smo Predsjednika zamolili da Hrvatska vojska preuzme izgradnju pristupnog puta do kapele u Zrinu i do kaštela u Gvozdanskom, u oba se slučaja radi o duljini od 350 m.

Predsjednik je odmah dao zapovijed vojsci da napravi put prvo za Zrin, gdje stoje radovi na kapeli Sv. Marije Magdalene zbog nepostojanja puta³¹. Vojska je u proljeće i ljeto 2006. prema ranijem dogovoru izvela sve zemljane radove i stala. Naime, nije se našao nitko tko je htio snositi trošak dobave tamponskog sloja i trošak tankog sloja asfalta³². Vojska se u kasno ljeto povukla, a inicijativu su nadalje preuzele oborine, koje su ubrzo znatnim dijelom razvalile ono što je bilo prethodno učinjeno. A što je trebalo učiniti da se izgradnja puta privede kraju? Malo. Tri ministra, prije, u pauzi, ili poslije sjednice Vlade, uz kavicu, ili bez nje, mogli su se u tili čas dogovoriti koje će ministarstvo snositi te skromne troškove. Razumljivo, da je bilo dobre volje, ili makar razuma.

Zrin i Gvozdansko moraju hitno, što prije, postati prvi dio dobro osmišljenog i cjelovitog projekta Ministarstva kulture. Banovina je razmjerno mala regija (1803 km²), na čijem se prostoru nalazi niz iznimnih srednjovjekovnih spomenika, da one druge ne spominjemo. Razumljivo, sve se okreće oko Zrinskih i Babonića, odnosno Zrina i Gvozdanskog. Uz njih su tu Zrinski gradovi i kašteli – Pedalj, Prekoveršac (sl. 17), Kostajnica (sl. 18), protuturske utvrde u visokom stupnju očuvanosti – Klinac grad. Čuntić i Pecki, arheološki lokalitet Gorička, na kojem možemo u istraživanjima očekivati iznimne nalaze, jednako kao i na staroj Hrastovici, gdje su uz duži potez gradskog zida, arheološki ostaci naselja s franjevačkom crkvom i samostanom, te crkvom Sv. Duha, koja je oštećena u požaru 1918. godine i od tada nezadrživo propada. Na Banovini je još uvijek u punoj visini očuvano impresivno glavno pročelje ranogotičke cistercijske crkve Sv. Marije u Topuskom, čija je konstruktivna sanacija u tijeku³³, a arheološka istraživanja i prezentacija čitavog lokaliteta tek predstoji, na njoj se nalazi, u Domovinskom ratu minirana, templarska ranogotička barokizirana crkva Uznesenja B. D. Marije u Gori, za koju je izrađena projektna dokumentacija rekonstrukcije najvrjednijeg sloja.³⁴ Istočno ispod starog grada Zrina arheološki su ostaci srednjovjekovne župne cr-

kve Sv. Križa, koja je spaljena 1944. a njezini zidovi srušeni 1966. godine, a zapadno se nalaze ruševine kasnogotičke crkve Sv. Marije Magdalene, općenito najbolje očuvanog arhitektonskog spomenika Zrinskih. No, Zrin nije samo snažno srednjovjekovno sijelo Babonića i Zrinskih, nego je i simbol strašnog stradanja Hrvata u Drugom svjetskom ratu.³⁵ Spomenuti su samo najznačajniji i najbolje očuvani spomenici kulture.

Vratimo se Gvozdanskom. Gvozdansko nije samo na najvišem stupnju očuvan naš kasnosrednjovjekovni kaštel i poprište jedne iznimne bitke u kojoj je kao nigdje drugdje došla do izražaja hrabrost hrvatskog vojnika, nego su tu iskovan i najljepši primjerci našeg novca, srebrni široki groši (1530, sl. 19) i srebrni denari (1532). To je područje na kojem se od prapovijesti do 60-ih godina 20. stoljeća vadila i obrađivala željezna ruda, o čemu još uvijek svjedoči u Bešlincu, nedaleko Gvozdanskog, iznimno dobro očuvana visoka peć, te volumenom i geometrijom jednaka joj zgrada u kojoj se obrađivao lijev (sl. 20).³⁶ To je naša najbolje očuvana industrijska arhitektura iz 19. stoljeća, koja se može u potpunosti rekonstruirati i prezentirati posjetiteljima, zahvaljujući masivnosti zidova i sačuvanosti tehnološkog postrojenja.

Spomenuti, ali i još veći broj onih nespomenutih spomenika, ne nalaze se u zrakopraznom prostoru, nego u jednom od najatraktivnijih dijelova Lijepe naše, koji je nadahnua Josipa Runjanina dok je skladao Mihanovićevu pjesmu, koja je tek mnogo kasnije postala hrvatskom himnom. Tu su bogata lovišta, čijim južnim rubom teče atraktivna Una, na nasuprotnoj strani je sisačka tvrđa pod kojom je hrvatska vojska nanijela prvi teški poraz turskoj vojsci i time označila početak pada njihove dominacije u jugoistočnoj Europi. Tu je i Topusko sa svojim termalnim lječilištem, u izgradnji je autoput do Siska, što sve ukazuje na veliki, ali posve neiskorišteni kulturni, turistički i gospodarski potencijal zemlje. Ako spomenute činjenice povežemo s brojem i strukturom spomenika te količinom sredstava koja se godišnje izdvajaju za zaštitu kulturne baštine na Banovini, onda se potvrđuje teza da ne postoji strategija zaštite kulturne baštine u Hrvatskoj.

Pri tom razmišljanju moramo se prisjetiti Medvedgrada i ona tri mjeseca radova u proljeće 1994. tijekom kojih su potrošena tadašnja najmanje tri godišnja proračuna za zaštitne radove na svim hrvatskim spomenicima kulture, što potvrđuje tezu da novaca ima, ali nema političke volje da ga se pravilno usmjeri u zaštitu kulturne baštine. Usprkos za naše prilike ogromnoj količini tada utrošenog novca, danas na Medvedgradu posjetitelj ne može dobiti nikakvu informaciju o mjestu na kojem se nalazi, pa čak u poplavi postavljanja svakojakih spomen ploča diljem zemlje, nitko se nije sjetio postaviti na njemu makar ploču u spomen Ivanu Česmičkom, Janu Pannoniusu koji je tu umro 30. studenog 1472., a bio je tada u Europi jedan od najvećih pjesnika.

Srećom se desetak godina poslije Oltara Domovine postupno odrekla pozicija i opozicija.³⁷ Možda sam tome malo pridonio. Naime, nakon što je nakon 2004. oživjela ideja o ponovnom protokolarnom aktiviranju Oltara Domovine, po-

kušao sam javnost upozoriti na pogubnost te namjere. Napisao sam tada: »...Dakle, prije trinaest godina posve nedemokratski, mimo struke i volje javnosti, dostojno manira samo najvećih apsolutista, odlučeno je da se Oltar Domovine podigne, ne na nekom mjestu na kojem se stvarno stvarala hrvatska povijest, stvarali veliki planovi, pisale povijesne isprave i donosile povijesne odluke, nego na mjestu nekadašnje gnojšćine, na mjestu na kojem su zagrebački kanonici, i svi ostali koji su se zakonito ili nezakonito na neko vrijeme domogli kule, praznili svoja debela crijeva i mokraćne mjehure. Na tome mjestu podiže povjesničar radničkog pokreta, i prvi hrvatski predsjednik, središnji državni protokolarni spomenik, koji, da bude sprdačina veća, naziva Oltar Domovine....

Za razliku od nekad, danas se i ja priklanjam svima onima koji se protive premještanju spomenika Kuzme Kovačića s Medvedgrada. Taj je spomenik kroz proteklo razdoblje postao dio Medvedgrada. Sve one pogreške koje su učinjene na Medvedgradu, bez njega bi bile posve nerazumljive. Ali to nikako, ni pod kojim uvjetima, ne smije ponovno postati mjesto na kojem će se odvijati ceremonijali državnog protokola. Naprosto, sam po sebi, on može biti jedino Spomenik vječnoj ljudskoj gluposti, i tako ga treba nadalje nazivati. Tada uz njega ide i prošlost mjesta sa svojom gnojšćinom, neka rješenja, popločenja, zatravnjenja, spremnici plina, pa i vječni plamen, jer vječna je glupost ljudska, posebno glupost političara. Vječni će nas plamen na Spomeniku vječnoj ljudskoj gluposti na to stalno moći podsjećati i upozoravati. A time će to postati i biti, doista, jedinstveni spomenik na svijetu.«³⁸

Nakon desetak godina Medvedgrad je konačno kao vrući kesten predan u skrbništvo Muzeju grada Zagreba. Uslijediti će godine ponovnog znatnijeg ulaganja u Medvedgrad, kako bi se popravilo sve ono što se onda moralo izgraditi u hipu od tri mjeseca, za što će se nedvojbeno ponovno naći sredstva. Time se zla kob Medvedgrada nastavlja. Njegova je gradnja bila srednjovjekovni Obrovac³⁹, dok je u njemu tinjao život, uvijek je grcao u gubicima, pa ni danas ne znamo koliko će se novca još ubrizgati u njega. Dakle, novaca ima, problem je u onima koji taj novac usmjeravaju.

Možemo zaključiti da je više uzroka za prethodno opisani odnos prema plemićkim gradovima. Ti su uzroci *edukacijski, psihološki, tehnički i financijski*. Prva dva su međusobno snažno uzročno-posljedično povezani, a treći i četvrti pojavljuju se nužno kao posljedica prva dva.⁴⁰

Jedno od rješenja problema financiranja sustavnog istraživanja i konzerviranja plemićkih gradova jest prepoznavanje njihove važnosti u našoj ranijoj povijesti, zatim uočavanje visokih vrijednosti struktura njihovih arhitektonskih sklopova, kao i mnogobrojnih pojedinosti, te shodno tome, pronalaženje modela osiguravanja redovitog godišnjeg iznosa za realizaciju dugoročnog programa sustavnih istraživanja i zaštitnih radova. Pritom se treba samo prisjetiti sličnog rješenja iz nedavne prošlosti, a koje bi moglo poslužiti za željeni model financiranja programa sustavnog istraživanja i zaštite plemićkih gradova.

Kada se prije skoro četiri desetljeća spoznalo da je dalji kulturni razvitak Hrvatske nemoguć bez odgovarajuće kulturne infrastrukture, pokrenut je program koji se zvao »Četiri kapitalna objekta u kulturi«. Za njegovu je realizaciju sredstva neposredno osiguravao Hrvatski sabor kroz državni proračun. Budući da su plemićki gradovi nedvojbeno najugroženija grupa kulturnih dobara u Hrvatskoj, oni zahtijevaju neodložno rješavanje problema sustavnog i dostatnog financiranja njihovog istraživanja, zaštite i prezentacije, te nakon toga uključivanje u nastavne procese i turističku ponudu zemlje. Kao i na spomenutom primjeru od prije četrdesetak godina, na isti bi način trebalo što hitnije postupiti i u slučaju plemićkih gradova, ali ta sredstva nikako ne bi smjela ulaziti u ukupnu kvotu Ministarstva kulture za zaštitne radove.

Da bi se to učinilo, krajnji je trenutak da se izradi katalog ruševina plemićkih gradova, izrađen prema određenom modelu. Na temelju tog kataloga moralo bi biti moguće izraditi vrlo preciznu listu prioriteta s dinamikom dovršenja radova na svakom od njih, u početku makar za 50 onih najznačajnijih plemićkih gradova. Pri uvrštavanju i »rangiranje« na tu listu, moralo bi se uvažavati četiri temeljna kriterija:

1. Vrijednost njihovog arhitektonskog sklopa

Analizom značajki arhitektonskog sklopa, obzirom na položaj i vidljive strukture, valoriziraju se vrijednosti i dobivaju elementi za usporedbu prema ostalim plemićkim gradovima, što je jedan od bitnih elementa u određivanju hitnosti i prioriteta radova na plemićkim gradovima. Razumljivo da će jedna Ružica ili Samobor veličinom arhitektonskog sklopa, stupnjem sačuvanosti ruševina te brojnim vrijednim pojedinostima imati znatnu prednost pred recimo Loporom ili Oštrecem, čiji su ostaci na znatno nižem stupnju očuvanosti i bez vidljivih značajnijih pojedinosti.

2. Stupanj ugroženosti nadzemnih struktura

Svakako je na prvome mjestu u određivanju prioriteta financiranja radova utvrđivanje stupnja ugroženosti prethodnom valorizacijom utvrđenih najvrednijih plemićkih gradova. Stanje vidljivih dijelova zida, odnosno stupanj njegove ugroženosti od djelomičnog ili potpunog urušavanja, ili pak nestajanja nekih njegovih bitnih dijelova, ili samo arhitektonskih pojedinosti, mora biti odlučujuće u donošenju liste prioriteta. Stanje palasa povijesno iznimno važnog Modruša je toliko dramatično, da je pitanje dana kada će se urušiti, a njegovo bi urušavanje bitno umanjilo količinu i vrijednost sačuvanog dijela arhitektonskog sklopa. Jednako tako najmarkantnije dvokatno sjeverno pročelje palasa i jezgre Belca, koje je ugroženo jakom kavernom po čitavoj visini, bez obzira na manji značaj ovog plemićkog grada u našoj prošlosti, sigurno će biti presudni kod njegovog uvrštavanja u listu prioriteta.

3. Značenje plemićkoga grada za našu prošlost

Određivanje uloge nekog plemićkog grada u našoj prošlosti jednako je tako važan kriterij, kao i prethodna dva. Nema dvojbe da je povijesna uloga Zrina i Modruša takva, da ih čak neovisno o zadovoljavanju ostalih kriterija, izdvajaju i smještaju na samo čelo prioriteta neke buduće liste. Jednako tako jedan herojski događaj koji se veže uz Gvozdansko, ili nekoliko događaja koji su se odvijali u Steničnjaku, Krapini ili Cetingradu, odlučni su u valorizaciji važnosti i hitnosti uvrštavanja u program istraživanja, konzervacije i prezentacije.

4. Smještaj u prostoru

Ovaj posljednji kriterij koji bi se morao uvažavati u određivanju prioriteta, svakako je smještaj plemićkog grada u prostoru. Naime, ukoliko prethodna tri glavna kriterija daju jednake vrijednosti, onda će na kraju biti presudan ovaj četvrti. Ukoliko je neki grad neposredno uz značajne prometnice (Slunj, Modruš, Brinje), značajna planinarska odredišta i turistička središta (Okić, Medvedgrad, Slunj), neposredno uz veća mjesta ili gradove (Kostajnica, Krapina, Samobor, Susedgrad, Šarengrad, Ružica, Brinje), ili pak s nekim drugim značajnim spomenikom čini jedinstvo (Šarengrad), on bi morao imati prioritet u odnosu na one koji su daleko od suvremenih prometnica i mjesta koja obilazi ili svraća čovjek u naše doba.

Svaki od ova četiri kriterija morao bi imati najmanje tri stupnja, odnosno bodove od 1 do 10. Pukim zbrajanjem bodova, stvarala bi se odmah na početku lista redoslijeda uključivanja pojedinog plemićkog grada u spomenuti program radova. Time bi trebalo biti spriječeno bilo kakvo poslije lobiranja onih stvarno moćnih, kao i mnogih manje moćnih za neki program izvan utvrđenog redoslijeda. U početku bi programom moralo biti obuhvaćeno, ne manje od deset plemićkih gradova. Nakon završetka arheoloških istraživanja, konzervatorskih i restauratorskih radova i radova na prezentaciji jednog od prvih deset plemićkih gradova, odmah bi se u program uvrstio rad na jedanaestom plemićkom gradu na utvrđenoj i prihvaćenoj listi prioriteta, i t. d.

Iznimno je važno da bi istim programom moralo biti unaprijed jasno određeno tko će nakon dovršetka svih radova preuzeti daljnju brigu o prezentiranom plemićkom gradu, kojim sredstvima i na koji način. Upravo ovo posljednje morati će biti jasno određeno, a nikako ne prepušteno lokalnoj inicijativi, na bilo kojoj razini. Za koordinatora, pa možda čak i voditelja daljnje brige o svim prezentiranim plemićkim gradovima, trebalo bi predvidjeti jednu jedinu instituciju. Na taj bi način daljnja skrb o njima bila krajnje profesionalizirana i bez sumnje ujednačeni pristup i metodologija. U ovom trenutku za optimalno se rješenje nameće jedino Povijesni muzej Hrvatske. Razumljivo, prihvaćanjem takvog rješenja moralo bi se Povijesni muzej kadrovski, i na druge načine, osposobiti za takvu složenu i odgovornu funkciju.

Ipak, prije svega bi na našim studijima povijesti umjetnosti u Zagrebu, Zadru i Rijeci konačno moralo uvesti kolegij o

plemićkim gradovima, za što nisu potrebna nikakva sredstva, nego samo razumijevanje te potrebe. Ukoliko ubrzo ne osmislimo dugoročnu strategiju zaštite hrvatskih kulturnih dobara, u kojoj bi u središtu pozornosti bile ruševine plemićkih gradova, zatim neki projekti poput prethodno ovdje uvjetno nazvanog »Banovina«, kao i projekti sanacije i prezentacije naših ključnih spomenika koji su markeri razvoja profanog i sakralnog graditeljstva u Hrvatskoj, za mnoge od plemićkih gradova ubrzo će se obistiniti stihovi mladog hrvatskog pjesnika Ulderika Donadinija, posvećenih početkom 20. stoljeća Medvedgradu, a ispisane na Milengradu (sl. 21):

*»Idu ljeta i stoljeća
Ni traga ti neće biti
oko tvog će spomena se
samo bršljan priče viti.«⁴¹*

Da ti stihovi nisu, nažalost, samo mladenačko nadahnuće prerano umrlog pisca i pjesnika, koje je mnogo godina poslije neki rezignirani i emotivno osjetljiv planinar ispisao na trošnom milengradskom zidu, nego objektivno sagledavanje njegove sudbine, svjedoči sadašnje njegovo stanje. Čudesan je smještaj sjeverozapadnog ugla Milengrada koji se oslanja na jednu omanju, konzolno isturenu stijenu iznad duboke provalije. Pukotina na kontaktu prirodne konzole s ostalim dijelom stjenovite mase, a koja se nastavlja na zid uz sjeverozapadni ugao, naviješta nam skoro urušavanje tog dijela pročelja. Popuštanje i urušavanje prirodne konzole povući će za sobom cijeli sjeverozapadni, najdijmljiviji ugao grada, na kojem se uz jasnu čitljivost faza gradnji i pregradnji nalaze brojne vrijedne pojedinosti, uključujući i prozor na čijoj su klupčici s vanjske strane isklesani grb i ljudska glava. Tim će se urušavanjem izgubiti i cjelovitost glavnog ulaznog pročelja i najljepši pogled na Milengrad, čime će još više opasti zanimanje za njegovo spašavanje.⁴²

Sanacija te stijene sama je po sebi tehnički zahtjevan rad, a s obzirom na njezin položaj, pristupačnost te obvezujuća konzervatorska načela i financijski vrlo zahtjevan projekt.

U postojećim već opisanim okolnostima nema nikakve mogućnosti da se izbore dostatna sredstva za njezinu sanaciju. Potrebno je na kraju napomenuti da prema prethodno iznesenom prijedlogu za određivanje kriterija koje je nužno primjenjivati kod izrade dugoročnog financijskog i dinamičkog programa istraživanja, konzervacije i prezentacije ruševina plemićkih gradova u Hrvatskoj, Milengrad možda ne bi bio uvršten u prvih deset prioriteta objekata. To samo oslikava i potvrđuje dramatičnost kolektivne sudbine ruševina plemićkih gradova u Hrvatskoj:

»Sokolovi se legu, gdje se radjahu slavni vitezovi, zmije plaze, kuda hodjahu ljudi oduševljeni za junačstvo, domoljubje i za vjeru. Hitri gušteri i slabi crvi bježe, gmižu i rove sad onuda, gdje silne strasti i razne čuti uznemirivahu grudi onih ljudi, kojima neima više traga, a jedva malo uspomena.«⁴³

Bilješke

- 1
IVO MAROEVIĆ, Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine, Socijalna ekologija, Zagreb, 10 (2001.), br. 4.
- 2
GERHARD SCHRÖDER, Izvještaj vlade Savezne republike Njemačke iz 2004. na temu »Perspektive za Njemačku. Naša strategija održivog razvoja« Internet.
- 3
Istodobno sa širenjem po županijama mreže Konzervatorskih odjela Ministarstva kulture, grad Zagreb ostaje eksteritorijalan za isto Ministarstvo. Zagreb sa svojim Zavodom za zaštitu spomenika kulture i prirode od 1991. godine potpada isključivo pod Grad Zagreb, konzervatorska služba u Zagrebu je samo jedna od njegovih službi i ni u kojem obliku ne participira u radu konzervatorske službe koja djeluje na ostalom dijelu Države.
- 4
Naslov romana Tahora Ben Jellouna.
- 5
Na interpolaciju novog objekta arhitekta Someka nije bilo reakcije, reagiralo se samo na ono što se događalo na kuriji:
LELJA DOBRONIĆ, Nastavlja li se barbarstvo na zagrebačkom Kaptolu? u: *Vjesnik*, 25. rujna 2001., 16.; PETAR PUHMAJER, Devastacija zagrebačkog Kaptola, u: *Jutarnji list*, 21.12.2002.
- 6
Sljedeće je godine Ministarstvo kulture dodijelilo jedan od najvećih iznosa za radove na nekadašnjem lepoglavskom samostanu.
- 7
DRAGO MILETIĆ, In memoriam lepoglavskom satu, u: *Peristil*, 48, 2005., 234.
- 8
Uništavanje ovog raritetnog mehaničkog sklopa i izuzetnog kulturnog dobra župnik je platio 250.000 kuna, što je više od iznosa koji Ministarstvo kulture godišnje dodjeljuje za zaštitne radove na mnogim značajnim spomenicima kulture.
- 9
MILAN PRELOG, Baština bez baštinika, u: *Telegram*, 203, 13. ožujka 1964.
- 10
IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Grad Zrin, Zagreb, 1883.
- 11
U knjizi Tomislava Raukara, Hrvatsko srednjovjekovlje, Zagreb, 1997., među 166 likovnih priloga s prikazima rukopisa, povelja, pečata, naslovnih stranica knjiga, crkava, gradskih kuća i palača, djelima skulpture, slikarstva i pogleda na arheološke crkvene iskopine, nema ni jednog prikaza plemićkog grada, ni tlocrtom, ni arhivskim crtežom, ni fotografijom. Jednako tako ni u prvoj knjizi grupe autora najnovije Povijesti Hrvata, Zagreb, 2003., kojom je obuhvaćen srednji vijek, između 144 slikovnog priloga nema ni jednog s plemićkim gradom, ali ima npr. dvije jednake fotografije crkve Sv. Jurja u Rovanjskoj ili čak četiri fotografije šibenske katedrale.
- 12
Ploča se čuva u lapidariju Hrvatskog povijesnog muzeja.
- 13
Jedino na Trsatu posjetitelji imaju mogućnost razgledati ostatke nekadašnjeg frankopanskog grada i kroz obilazak malog izložbenog postava dobiti korektnu informaciju o gradu i njegovoj prošlosti, na ulazu dobiti deplijan ili po pristupačnoj cijeni kupiti monografiju grada. Trsatu će se ubrzo pridružiti Brinje, gdje je u supstrukciji kapele Sv. Trojstva pred otvaranjem stalni izložbeni postav, pa će posjetitelj moći dobiti potrebnu informaciju o Brinju i Frankopanima.
- 14
Navesti ću samo primjer Alzasa, male pokrajine u Francuskoj. Ivo Maroević je 2005. održao predavanje u Društvu povjesničara umjetnosti u Zagrebu o 15-ak plemićkih gradova u Alsasu, koje je obišao prije dvadesetak godina. Svi su ti gradovi bili istraženi i konzervirani, a posjetitelji su mogli u njima razgledati izložbu o njihovoj prošlosti i kupiti odgovarajuću monografiju.
- 15
Reljef prikazuje zmaja koji svojim tijelom čvrsto obuhvaća Morovićeve grb. Ne samo da je to iznimno kvalitetan rad srednjovjekovnog umjetnika, nego i povijesni dokument koji nam govori da je Ivan Morović bio član Reda zmaja, koji je Žigmund utemeljio 1408. godine. U: EMILIJ LASZOWSKI, Zmajaska družba kralja Sigismunda, Zagreb, 1907.
- 16
Kula je obnovljena krajem sedamdesetih godina 20. stoljeća. Tada su reške zapunjene cementnim mortom uz korištenje sivog cementa, pa što ne razbije zimi led, ostali dio godine razbijaju soli.
- 17
Općina je prodala Ribnik 2002. samozvanoj obitelji Frankopan. Ugovorom su utvrđeni neki rokovi za izvođenje potrebnih radova, kao i obvezu da se radovi izvode u suradnji konzervatorima. S opsežnim radovima su započeli tek 2006. bez dokumentacije odobrene od strane Konzervatorskog odjela u Karlovcu. Tijekom izvođenja radova nisu dozvolili pristup radilištu nadležnim konzervatorima bez prisustva vlasnika. Nakon intervencije Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, u dopisu od 9. kolovoza 2006. oni zahtijevaju: »...da nas ubuduće o očevidu obavijestite barem dva tjedna ranije«.
- 18
»Zahvaljujući Bežancu vratit ću stari sjaj još dvama dvorcima – Gornjoj Rijeci i Bosiljevu, i to najkasnije za dvije godine.« MIROSLAVA ROŽANKOVIĆ, Bosiljevo će postati europska senzacija, u: *Vjesnik*, 11 listopada 1995., 37. Ono malo radova kojima je u Bosiljevu pristupio Siniša Križanec, izvedeno je bez odgovarajuće projektne i konzervatorske dokumentacije i mimo temeljnih pravila građevinske struke, nakon čega je samo ubrzano propadanje spomenika. U tijeku je sudski spor između S. Križanca i općine Bosiljevo.
- 19
U dvorcu je do prije desetak godina bila smještena Šumarija.
- 20
U crkvenom graditeljstvu pravilnim klesancima zidane su samo zagrebačka katedrala, cistercitska crkva Sv. Marije u Topuskom, templarska crkva Sv. Marije u Gori i prizemlje zvonika Sv. Jurja u Belcu. U graditeljstvu plemićkih gradova klesancima je zidano glavno pročelje ulazne kule u Bedemgradu, ulazno pročelje grada Vočina, ulazna kula u Brinju, a grad Počitelj zidan je nešto grublje obrađenim klesancima.
- 21
Zrin je u programu, ali sa simboličnim godišnjim iznosima, pa bi s tim ritmom njegovo istraživanje, konzervacija i prezentacija trajala više stoljeća. Osim Slunja i Kostajnice, ostali gradovi koji su u programu ne zavrjeđuju prednost u odnosu na neke druge značaj-

nije i ugroženije plemićke gradove, koji nemaju tu sreću da su uvršteni u program Ministarstva kulture.

22

Kada je ta obitelj podnijela u lipnju 1992. godine molbu za hrvatsko državljanstvo otac, majka i petero djece napisalo je da se prezivaju Dojmi Frankopan Šubić Zrinski. Pet godina poslije sin Petar u pozivnici na vjenčanje predstavlja se kao »princ Petar Frankopan Hrvatski, knez Krka, Senja, Modruša, Bribira i Zrina.«

Petrova majka, rođenjem Švedanka, izjavila je u razgovoru s novinarom Slobodne Dalmacije: »Ja sam princeza Frankopan i ne volim nikakve druge titule, iako ih imam. Ja sam također i grofica, ali mi je najdraže da me se oslovljava sa princeza. Hrvatska je dugo bila pod vlašću Beča i preko nekih povijesnih činjenica se danas olako prelazi. Obitelj Frankopan je starija od Habsburgovaca: Mi postojimo već 1250 godina, imali smo u Hrvatskoj kralja 1526. godine. ... Za razliku od Otta Habsburga koji se odrekao prava na prijestolje i svih drugih nasljednih prava, u našoj obitelji nitko nikada nije potpisao nešto slično i nadam se da nikada neće.« ANTE GUGO, Nikada se nećemo odreći prijestolja, u: *Slobodna Dalmacija*, 14. travnja 1997.

23

BRANIMIR DONAT, Može li hrvatska policija uhititi groficu Ingrid Doimi de Lupis iz Londona zbog lažnog predstavljanja pod imenom Frankopan?, u: *Globus*, 23. svibnja 1997. IVAN MIRNIK, Postoje li hrvatski Frankopani?, IVAN MIRNIK, Pretvorba obitelji Dojmi de Lupis u Frankopane, u: *Vjesnik*, 20. listopada 2002.; ANTE ŠARE, Nagrade lažnih hrvatskih plemića Frankopana: Svjetski lovci na titule, a s titulama i na imetak, u: *Vjesnik*, 20. svibnja 2003.; VESNA KUSIN, Kad će Frankopani ponovno pasti, u: *Vjesnik*, 12. srpnja 2004.; VESNA KUSIN, Dokad zloporaba Frankopana, u: *Vjesnik* 28. studenog 2005.

24

VESNA KUSIN, Sramota na Trsatu, Lažni Frankopani prodefilirali pred Papom, u: *Vjesnik*, 11. lipnja 2003. LJILJANA TOMULIĆ, Papa prevaren na Trsatu, u: *Novi list*, 14. lipnja 2003.

25

Pročelja kule zidana su klesancima sedre, raščlanjena lezenama koje su ispod strehe krova povezivali slijepi lukovi, što je usamljeni primjer ne samo kod nas. Iako su pročelja bila zidana klesancima, ona su bila ožbukana i oslikana kvadrima. Prolaz kroz kulu s vanjske su stare zatvarale vratnice i kod nas jedini primjer okomito posmične kovane rešetke. Prizemlje je bilo presvođeno križnoblačvastim svodom, prvi kat šesterodijelnim križnorebrastim svodom, a drugi kat četverodijelnim križnorebrastim svodom.

26

VJEKOSLAV KLAJIĆ, Povijest Hrvata, V, Zagreb, 1981, 413.

27

Steničnjak je smješten u prekrasnom brežuljkastom bujnom krajoliku koji obiluje izvorima vode. Nema dvojbe da bi arheološka istraživanja dala iznimne rezultate. Zbog povijesne važnosti tog plemićkog grada uputio sam 29. siječnja 2004. pismo predsjedniku Hrvatskog sabora Vladimiru Šeksu, u kojem ga upoznajem s važnosti tog mjesta u prošlosti Hrvatske, te predlažem da Sabor pokrene inicijativu i financira sve potrebne radove nakon čega bi kao primjerno prezentirani spomenik kulture bio memorijalni spomenik Hrvatskom saboru. Vladimir Šeks je odgovor uputio ministru kulture Boži Biškupiću, a meni na znanje. U odgovoru se od 23. veljače 2004. »načelno podržava prijedlog« i smatra ga se »dobrom idejom... ali nažalost Hrvatski sabor nema u Proračunu predviđena sredstva za takve namjene«, pa prijedlog upućuje »na razmatranje Ministarstvu kulture Republike Hrvatske.« Prisjetimo se, isti je Sa-

bor bio pokrovitelj i suinvestitor onog nakaradnog i skandaloznog zdanja u Ludbregu.

28

Pismo završavam riječima: »Da bi Gvozdansko postalo mjesto održavanja sata povijesti i iskazivanja pijeteta svima poginulima za slobodu Hrvatske, te zaštićen i primjerenom prezentiran ovaj vrhunski spomenik kulture, financiranje sustavnih i stručno vođenih radova trebalo bi preuzeti Ministarstvo obrane. Nakon provedenih svih potrebnih radova kaštel Zrinskih i mjesto odvijanje herojske borbe, postalo bi ne samo nezaobilazno mjesto za školske ekskurzije i individualne posjete, već bi, simbolizirajućim dodirima hrvatske političke, gospodarske i kulturne prošlosti i sadašnjosti bio i spomen – obilježje hrabrosti hrvatskom vojniku i upornoj stoljetnoj borbi za slobodnu Hrvatsku. Na taj bi način Gvozdansko u budućnosti doprinijelo razvoju ukupne turističke ponude ovoga kraja naše domovine, ali što je još značajnije – poticao nove generacije na bolje poznavanje prošlosti države i naroda.

Nešto, konačno, moramo i pokrenuti, i upravo zato sam se s velikom nadom obratio Vama, gospodine ministre obrane Republike Hrvatske.«

Pismo ministru obrane RH, gosp. Rončeviću od 29. siječnja 2004.

29

Odgovor od 4. svibnja 2004. potpisao je tajnik Gordan Kolak.

30

Zahvaljujući gosp. Martinu Katičiću, predsjedniku Društva prijatelja Zrina, koji je svojim strojem probio kakav-takav put kojim se moglo Landroverom Hrvatskih šuma u suho godišnje doba doći do kapele, na Zrin je prvi puta došao jedan ministar kulture. Pod dojmom onoga što je vidio i onoga što mu je tada rečeno, obećao je gosp. Antun Vujić odlučnije uključivanje kapele i grada Zrina u program Ministarstva kulture. Promjenom administracije nakon izbora koji su ubrzo uslijedili, odlučnost se preobrazila u neodlučnost.

31

Organizaciju posjeta predsjedniku Mesiću 21. studenog 2005. zahvaljujmo gosp. Martinu Katičiću, koji nam pruža svesrdnu pomoć u svim akcijama.

32

Tlo je izrazito glinovito, mjestimično strmo, te je vojska morala pažljivo izvesti odvodnju, ne samo sa ceste, nego i iz okolnih jaruga, te regulirati dio korita potoka koji protječe malom dolinom ispod Zrina. Zbog karakteristika tla i konfiguracije trase puta, nužno je postaviti deblji sloj tucanika i na njega položiti tanji sloj asfalta, kako bi se spriječilo brzo propadanje puta.

33

S obzirom na složenost zahvata, skupoću arhitektonskog kamena i njegove obrade, Ministarstvo kulture i ovdje izdvaja krajnje skromna sredstva, pa će se radovi odužiti na više desetaka godina. To je i krajnje neracionalno, budući da kroz to treba održavati ogromnu skelu, što financijski znatno opterećuje radove.

34

Istraživanja je proveo i projektnu dokumentaciju izradio Hrvatski restauratorski zavod (Marija Valjato Fabris i Drago Miletić)

35

Mjesto Zrin partizani su posve spalili 9. rujna 1943. godine, kada su ubijana i 163 njegova mještana, a u rujnu 1945. preživjeli su zri-njani preseljeni u Slavoniju. Projektom obnove kapele Sv. Marije Magdalene predvidjeli smo njezinu trostruku namjenu. Osim za povremene Svete mise, u njezinom bi prostoru bila postavljena

stalna izložba o prošlosti Zrina, a obnovljena kapela bila bi memorijalni spomenik žrtvama Zrina iz 1943. godine.

36

ZDRAVKO STRIŽIĆ, Rudarenje na Baniji. Bešlinac – rudarski grad, u: *Vjesnik željezare*, Sisak, veljača 1990.

37

Dok je bio u opoziciji predsjednik HDZ-a Ivo Sanader je izjavio: »U stranci pripremamo prijedlog zakona o zaštiti Oltara domovine.« Ivo Sanader: Pripremamo zakon o zaštiti Oltara domovine, u: *Večernji list*, 16. siječnja 2001. To bi bio bizaran primjer donošenja zakona o zaštiti nekog političkog spomenika. No kada je HDZ došao na vlast, prihvatili su drugu, primjereniju opciju: »Spomenik neovisnosti izradio bi se ispred zgrade Poglavarstva, dvjestotinjak metara dalje Muzej Domovinskog rata. Oltar Domovine mogao bi postati Memorijal Franje Tuđmana« u: *Kultu domovine tri spomenika u Zagrebu*, u: *Novi list*, 11. listopada 2006.

38

Tekst sam ponudio prvo *Vjesniku*, a nakon što ga nisu htjeli objaviti, ponudio sam ga *Zarezu*, koji ga također nije želio objaviti. Poslije sam ga dao saborskom zastupniku HDZ-a gosp. Željku Nenadiću, zatim jednom od najstarijih članova HDZ-a gosp. Martinu Katičiću, te predsjedniku Republike Stjepanu Mesiću.

39

Medvedgrad je sagradio zagrebački biskup Filip na malom i izrazito brdskom vlastelinstvu, koje nije moglo osigurati i i dalje skrbiti za njegovo održavanje. Problem je riješen tek u 15. stoljeću, od kada se Medvedgrad održava prihodima produktivnijih vlastelinstva Vrbovca i Rakovca.

40

Razradu uzroka odnosa prema plemićkim gradovima, kao i prijedlog kategorizacije i modela financiranja njihove zaštite razradio sam u knjizi *Kule plemićkih gradova* koja je pripremljena za tisak.

41

ULDERIKO DONADINI, Medvedgrad, u: *Pobratim, zabavni i poučni list za odrasliju mladež*, XIX, br. 14, Zagreb, 1909., 226.

42

Za Milengrad zanimanje pokazuju samo pojedinci, pri čemu treba posebno istaknuti gosp. Marijana Taučera, koji je okupio mlade iz sela Grtovca, smještenog podno Milengrada, i proveo akciju čišćenja prostora unutar i oko grada, što je preduvjet za neophodno geodetsko i fotogramterijsko dokumentiranje grada.

43

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Njeke gradine i gradovi u kraljevini Hrvatskoj*, Veliki Kalnik, Zagreb, 1869, svezak II, 17.

Summary

Drago Miletić

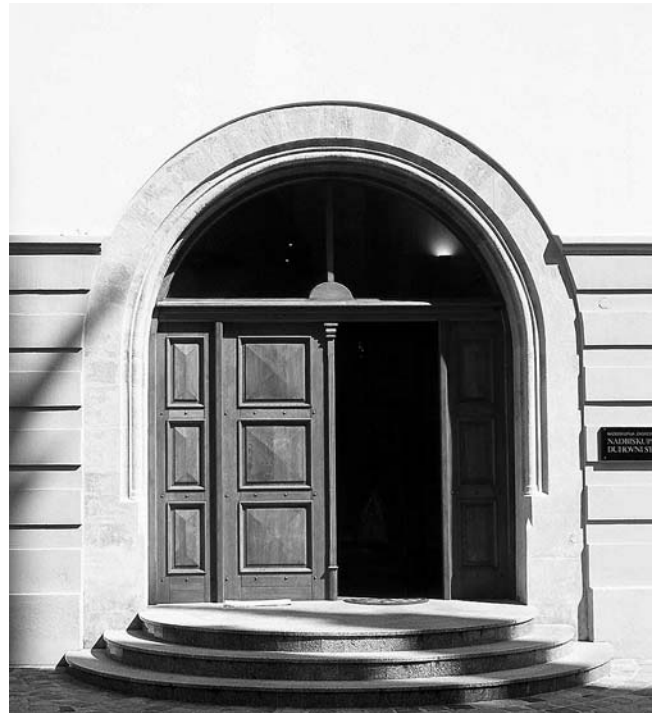
Feudal Castles: Reevaluations Organization and Financing of their Systematic Conservation

The existing organization and system of financing the protection of cultural monuments in Croatia shows increasing drawbacks and the results are accordingly poor. Beginning with the realistic estimation of the condition of our monument corpus, the present system of organization in the protection of cultural monuments, professionals who should be in charge with its documentation and preservation, the lack of clear principles, criteria, and long-term programmes for the protection of cultural monuments with clearly stated priorities, the frequent influence of politics on the profession, and the attitude of state budget when it comes to financing programmes for the protection of cultural monuments have resulted in a dramatic »meltdown« of the monument corpus in Croatia. Therefore, we need significant changes in the organization of the Conservation Department and in the methods of financing its work, with the aim of increasing the efficiency of preservation.

There is an urgent necessity of producing a programme for the systematic investigation, protection, and presentation of feudal castles in ruins. Feudal castles in ruins are the most endangered category of monuments in Croatia. Their condition and our attitude towards them are entirely disproportional to their role in our history and the high value of their complex architecture. The author proposes a programme for their protection and a system of financing that programme.

1. Zagreb, Nadbiskupski dvor, pogled s ulaza na unutrašnjost prizemlja ulazne kule nakon adaptacije

2. Zagreb, Nadbiskupski dvor, pogled na unutarnja vrata nekadašnje ulazne kule nakon adaptacije

3. Zagreb, Kaptol 7, pogled na interpoliranu zgradu svećeničkog mirovnog doma

4. Dubrovnik, Ljetnikovac Sorkočević na Lapadu, unutrašnjost orsana nakon probijanja vrata u vodospremnici

5. Krasno, novoizgrađeni objekti vjerskog turizma

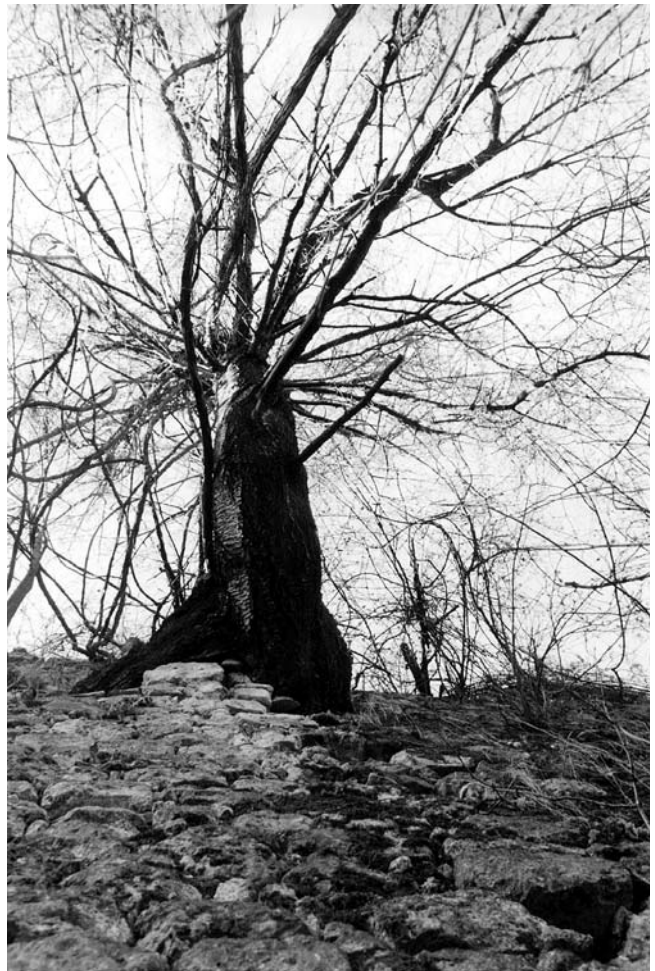
6. Valpovo, reljef u tjemenu svoda prvoga kata okrugle kule

7. Čaklovac, ruševine plemićkog grada

8. Bedemgrad, ulazna kula

9. Zrin, obrambeni zid

10. Brinje, pogled sa zapada na Sokolac

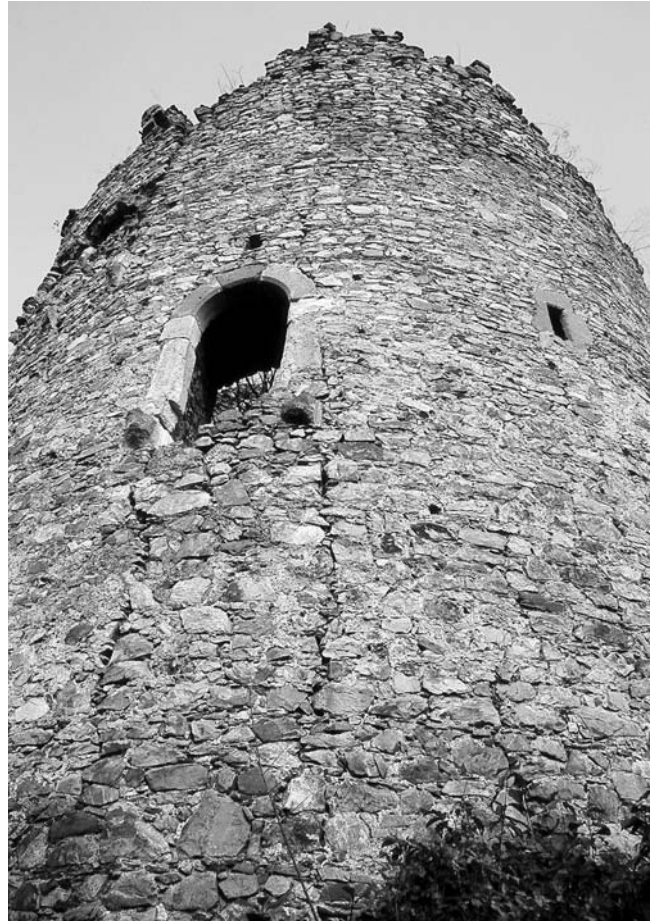
11. Brinje, Sokolac, pogled na zapadno pročelje kapele Sv. Trojstva

13. Gvozdansko, pogled na kaštel sa ceste Glina-Dvor

12. Brinje, Sokolac, ulazna kula, pogled sa zapada

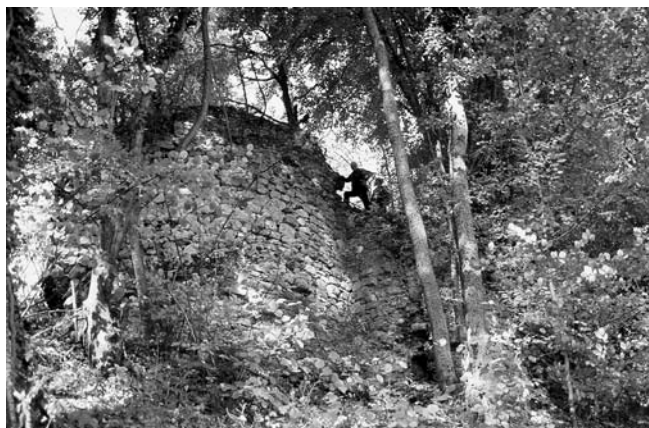
14. Gvozdansko, utočišna kula

15. Zrin, kapela Sv. Marije Magdalene, pogled s istoka nakon probijanja pristupnog puta i raščišćavanja okoliša (HV)

16. Zrin, pogled sa zapada na glavno pročelje kapele Sv. Marije Magdalene

17. Prekoveršac, kaštel Zrinski

18. Kostajnica, stari grad

19. Široki groši

20. Bešlinec kraj Gvozdanskog, pogled na visoku peč (desno) i zgradu za obradu lijeva (lijevo)

21. Milengrad, stihovi Ulderika Donadinija ispisani na gradskom zidu